

Вітагенний досвід як чинник збереження психологічного здоров'я дитини дошкільного віку

**Катерина Крутій, доктор педагогічних наук,
професор кафедри дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету**

Аналіз чинників, що негативно впливають на здоров'я дітей дошкільного дозволяє визначити такі: недостатнє дотримання гігієнічних вимог до організації освітнього процесу та предметно-розвивального середовища; невідповідність між потребами і психофізіологічними можливостями дошкільників; часто-густо авторитарний, антигуманний характер взаємовідносин між суб'єктами освітнього процесу, що веде до передумов майбутніх освітніх депривацій і дидактогеній; невиправдане зменшення кількості в освітньому процесі спеціальних заходів, що сприяють збереженню і зміцненню здоров'я дітей (затягування часу проведення занять, особливо інтегрованих тощо).

Заняття є і залишається основною організаційною формою освітнього процесу в ЗДО, отже, виявлення критеріїв обґрунтованості розробки і побудови заняття на вітагенній основі (від лат. *vita* - життя) є важливою умовою подолання здоров'явитратного характеру освіти взагалі та дошкільної зокрема.

Аналіз досліджень сучасних психофізіологів (В.Ф.Базарний, М.М.Безруких та ін.) доводить, що стан здоров'я дошкільників багато в чому визначається не нормуванням навантаження, а психологічними чинниками. Перевантаження нервової системи дошкільника виникає не тоді, коли дитині пропонують занадто багато завдань, а коли відсутня внутрішня мотивація до будь-якої діяльності.

Такий підхід дозволяє визначити в якості домінуючого чинника вітагенної обґрунтованості заняття дотримання принципу природовіповідності, який розуміється як відповідність освітнього процесу базовим потребам і психофізіологічним можливостям дитини. Він передбачає використання освітніх технологій особистісно-орієнтованого характеру. Ми розуміємо вітагенну дошкільну освіту як урахування життєвого досвіду дитини.

Сутність вітагенної освіти (*ідея була висунута А.С. Белкіним*) полягає в тому, що той, хто навчається, є повноправним учасником освітнього процесу за умови, якщо освіта спирається на його життєвий досвід, який розглядається в якості важливого джерела розвитку. Привласнений досвід дитини відображає її життєву позицію, а зміст дошкільної освіти, яку вона засвоює, накладається на досвід, поєднується з ним.

На думку А.С.Белкіна: “життєвий досвід - це вітагенна інформація, що є надбанням особистості, відкладена в резервах довгострокової пам’яті, яка перебуває у стані постійної готовності до актуалізації в адекватних ситуаціях. Ця інформація є сплавом думок, почуттів, вчинків, прожитих людиною, що для неї є самодостатньою цінністю, пов’язаною з пам’яттю розуму, пам’яттю почуттів, пам’яттю поведінки. Ключове слово в цьому визначенні - *прожито*.”

Якщо людина не прожила події, вони можуть відкладатися в її пам’яті як щось випадкове, несуттєве, не варте тривалого терміну зберігання. Це лише як інформація про події. У цьому випадку ми можемо говорити не про життєвий (вітагенний) досвід, а всього лише про досвід життя” (Див. Белкин А.С. Основы возрастной педагогики: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2005. - 192 с. (Глава 2 «Витагенное образование») http://pedlib.ru/Books/6/0370/6_0370-145.shtml).

Пріоритетним завданням вихователя є переведення досвіду життя дитини в життєвий досвід.

Отже, перехід вітагенної інформації в вітагенний досвід відбувається на кількох стадіях та різних рівнях.

Назвемо ці стадії: первинне сприйняття вітагенної інформації, нерозчленованої і недиференційованої; оцінно-фільтрувальна стадія, коли особистість визначає значущість отриманої інформації; настановна, коли особистість або стихійно, або осмислено створює установку на запам’ятовування інформації за певним терміном “зберігання”, залежно від її значущості, життєвої та практичної спрямованості.

За твердженням А.С. Белкіна, саме це і визначає рівні засвоєння вітагенної інформації: *операційний* (установка на слабе запам’ятовування, тому що інформація несе мале значення для самореалізації особистості в освітньому процесі; це запам’ятовування “про всяк випадок”); *функціональний* (установка на більш тривалі терміни зберігання інформації); *базовий* (установка на тривале запам’ятовування, найбільша значущість для самореалізації в освітньому процесі). Рівні можуть постійно взаємодіяти між собою, переходити один в інший, набувати різну ступінь значущості.

Сформулюємо принципи вітагенної дошкільної освіти: опора на життєвий досвід дитини - головний шлях перетворення знань у цінність; життєвий досвід дає особистості можливість реалізувати потенційні можливості в освітньому процесі; життєвий досвід дитини повинен використовуватися максимально у процесі підготовки і проведення занять; актуалізація інтелектуального потенціалу дитини має базуватися на самоповазі особистості.

Зазначимо, що ідея вітагенної освіти ніколи не відкидалася педагогами, але використання вітагенного досвіду в освітньому процесі дошкільних навчальних закладів ще недостатньо досліджено сучасною педагогічною наукою.

Під час аналізу поняття “досвід” сучасна психолого - педагогічна наука спирається на позиції людинознавства, де воно є одним з корінних. На

історико - філософському підґрунті “досвід” розглядався у зв'язку з питаннями про взаємозв'язок чуттєвої і раціональної сторін у пізнанні (М.С.Каган та ін.), а також у площині співвідношення досвіду з практикою людського пізнання. Сутнісне різноманіття визначень досвіду дитини покликано тим, що досвід відноситься до вербальної області - області відносин, взаємодії між суб'єктом і об'єктом пізнання. В одному випадку досвід визначається як сукупність закріплених у пам'яті відчуттів і сприйняття; в іншому - як способи і засоби практичної (перетворювальної) і пізнавальної діяльності, у третьому - як сукупність практично засвоєних знань, навичок і вмінь. Івон Андре, засновник і керівник Global SchoolNet Foundation (США), достатньо точно висловився: “Коли ви вчите шляхом залучення досвіду, то допомагаєте дитині створити більше нейронних каналів в мозку, які знадобляться їй у подальшому житті”.

Які ж технології, що використовуються в дошкільній освіті є вітагенними?

Передусім, це - технології особистісно-орієнтованого характеру, які передбачають створення в ході освітнього процесу ситуацій, що стимулюють суб'єктну активність дітей дошкільного віку. Вітагенно обґрунтованими є освітні технології, орієнтовані на вільний вибір, творчість і самореалізацію дитини. Аналіз результатів численних досліджень якості занять у ЗДО показує, що як і раніше домінує репродуктивно - ілюстративна технологія. Багато в чому така ситуація пояснюється недостатнім технологічним діапазоном педагога. Крім того, ефективність формування суб'єктного досвіду дітей дошкільного віку під час використання будь-якого технологічного підходу залежить від характеру взаємовідносин між вихователем і дітьми.

На жаль, гуманістична за формою освітня технологія “не працює”, якщо педагог дотримується монологічного (суб'єкт – об'єктного) способу взаємодії з дошкільниками, коли на заняттях із ознайомлення з довкілля вихователь вправляється в своєму монологічному мовленні, будучи впевненим, що так він “краще донесе знання дітям”... Саме такий стиль взаємин позначається на здоров'ї дитини.

На нашу думку, ***найбільш актуальним і першочерговим є грамотне структурування змісту дошкільної освіти***, визначення ключових ліній, основних понять, інтегрованих зв'язків між різними розділами освітньої програми, за якою працює вихователь, продумування на їх основі раціональної логіки процесу навчальної діяльності дошкільників. Для багатьох педагогів логіко - дидактичний аналіз змісту дошкільної освіти є проблемою, що призводить до необґрунтованого розширення її обсягу, загостренню уваги на другорядних фактах і явищах.

Погана структура змісту ускладнює засвоєння знань і умінь, негативно позначається на фізичному і психічному стані дітей. На жаль, захоплення технологіями, що експлуатують лівопівкульні області мозку, призводить до погіршення емоційної складової психологічного здоров'я дошкільників.

Зауважимо, що вітагенний потенціал мають освітні технології, що стимулюють розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку. У їх арсеналі – методи та прийоми, які ініціюють розвиток образного мислення, уяви і фантазії, інтуїції. Ситуації творчості дозволяють не перевантажувати дитину, знімають м'язову напругу тощо. Використання в таких технологіях ігрових прийомів, оптимальне поєднання їх з іншими методами підвищують мотивацію дітей дошкільного віку, сприяють менш витратному (без напруги) досягненню у виконанні завдань.

Назвемо декілька технологій, які за своєю сутністю є вітагенними, отже, є сенс упроваджувати їх в умовах дошкільного навчального закладу. Перш за все, - це технології творчого синтезу освітніх проєкцій, головна мета якого - формування у дошкільників художнього смаку, навичок багатоаспектного зображення довкілля. У цьому допомагають різні технічні засоби навчання (кодоскоп, діапроектор, відео- і кінофільми, слайди, презентації тощо). Прикладом такого синтезу є розроблена творчою групою педагогів м. Херсона (науковий керівник проф. К.Крутій) технологія використання мультиплікаційних фільмів із метою розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Також ефективною у плані вітагенності є авторська технологія Л.Шульги “Барвіста радість”, реалізація якої передбачає, що діти різноманітними образотворчими засобами і техніками можуть створити образ весни, радості тощо. До вітагенних технологій слід віднести й авторські підходи М.Єфименко до фізичного виховання і оздоровлення дітей, а також розвитку творчості М.Шутя.

Вітагенного одухотворення об'єктів живої і неживої природи запропоновано в “Лінгводидактичній технології розвитку зв'язного мовлення прийомами моделювання” (автор К.Крутій). Прийоми вітагенного аналізу доречні під час тематичного підходу до планування лексичних тем (технологія “Подорож у довкілля”, автори – К.Крутій, Н.Маковецька). Так, у процесі ознайомлення дітей із лексико-граматичною темою “Оселя. Будинок. Меблі” для кожної вікової групи добираються завдання з освітньої програми з урахування життєвого досвіду дитини.

Приклад. Для молодшого дошкільного віку це будуть такі завдання: “Продовжувати закріплювати знання дитини щодо назв кімнат у квартирі чи будинку, у якому мешкає дитина. Формулювати чіткі уявлення про предмети найближчого оточення, а саме: меблі. Учити малюка розпізнавати та групувати подібні за призначення предмети (крісло, диван, стілець тощо)”. Для дітей середнього віку ці завдання дещо ускладнено: “Продовжувати знайомити дитину з предметами домашнього вжитку. Учити називати предмети меблів та їх складові частини. Розказати дитині про особливості сільської (міської) оселі”. Звісно, що завдання для дітей старшого дошкільного віку будуть ще складнішими, а саме: “Ознайомити дитину із сучасними та старовинними предметами побуту, зокрема, меблями. Розказати про особливості українського національного житла. Продовжувати навчати детального сенсорного аналізу предметів, що знаходяться поруч із дитиною”.

Ми назвали те специфічне, що є затребуваним, але є й універсальні прийоми, що виправдовують себе завжди. До них можна віднести: прийом ретроспективного життєвого аналізу (вихователь ділиться з дітьми своїм особистим досвідом “Коли я була маленькою” – під час роботи над лексико-граматичною темою “Свята нашої родини”); прийом актуалізації життєвого досвіду дошкільників (пропонування запитання “Що ви знаєте про ... ?” – лексико-граматична тема “Тварини”, “Пори року” тощо); прийом випереджаючої проєкції майбутніх знань (повідомлення вихователя типу “Скоро ви дізнаєтеся про космічні пригоди Зірочки”); прийом тимчасової, просторової, змістовної синхронізації освітніх проєкцій (інтегровані заняття - математика і конструювання, художня література і музика, ознайомлення з навколишнім і малювання тощо).

Упевненні, що використання вітагенних технологій допомагає зробити для дітей заняття цікавими, підвищити мовленнєву активність дошкільників, змушуючи припинити “мовленнєвий терор” із боку вихователів. Із метою ознайомлення вихователів із вітагенними технологіями рекомендую провести семінар.

Отже, активізація вітагенного досвіду дітей, надання їм свободи вибору видів діяльності в повсякденному житті, підвищує самостійність дітей дошкільного віку, позитивно впливає на емоційно - вольову сферу особистості, отже, зміцнює психологічне і соціальне здоров'я.